

บทคัดย่อ

งานวิจัยเล่มนี้เป็นการทำงานวิจัยแบบเชิงคุณภาพ เรื่องดนตรีประกอบพิธีทำขวัญนาคของครูชนะ ชำนิราชกิจ มุ่งเน้นศึกษาความเป็นมาของการประกอบพิธีทำขวัญนาคของครูชนะ ชำนิราชกิจ ตลอดจนบททำขวัญนาคและดนตรีประกอบพิธีทำขวัญนาค ผู้วิจัยได้ทำการศึกษาแบบมีส่วนร่วม พบว่าพิธีทำขวัญนาคเป็นพิธีกรรมหนึ่งที่มีความสัมพันธ์กับประเพณีการบวชที่เป็นที่นิยมปฏิบัติสืบต่อกันมา จุดมุ่งหมายของการทำขวัญนาคนั้นประการสำคัญคือการสอนให้นาคได้ระลึกถึงความกตัญญูต่อผู้มีพระคุณ พบว่าครูชนะ ชำนิราชกิจ ได้รับการถ่ายทอดการประกอบพิธีการทำขวัญนาคมาจากคุณตาและพระพร ภิรมย์ ในด้านของการขับร้องเพลงไทยได้รับการถ่ายทอดจากคุณแม่ลูกอินทร์ ชำนิราชกิจ ครูชนะ ชำนิราชกิจได้ยึดหลักการประกอบพิธีทำขวัญนาคแบบโบราณ โดยใช้กลวิธีการขับร้องตามแบบแผนของการบรรเลงและขับร้องเพลงไทยตามหลักวิชาการดุริยางคศิลป์ พบบทเพลงสำคัญที่ใช้บรรเลงประกอบพิธีการทำขวัญนาคแบ่งออกเป็น 3 ประเภท ได้แก่ เพลงหน้าพาทย์จำนวน 7 เพลง ประเภทเพลงสองชั้นจำนวน 11 เพลง และเพลงประเภทอื่นๆจำนวน 2 เพลง ซึ่งมีความสำคัญที่จำเป็นต้องมีการศึกษาและอนุรักษ์ให้คนรุ่นหลังได้เรียนรู้และศึกษาต่อไป

คำสำคัญ: ดนตรี/ พิธีทำขวัญนาค

Abstract

This study is qualitative research about music which used in Master Chana Chamnirachakit's Preordering Buddhist ceremony. The study focuses on the history of Master Chana Chamnirachakit's Preordering Buddhist ceremony, Preordering Buddhist ceremony's script and music which used in Master Chana Chamnirachakit's Preordering Buddhist ceremony. This study conducted in Participatory Learning method. Research findings showed that preordering Buddhist ceremony relates to ordination ceremony and continually performed. The purpose of this of Preordering Buddhist ceremony is to teach person about to be ordained as a Buddhist priest (Nak) to remind his parents' kindness. Moreover, the study showed that Master Chana Chamnirachakit's Preordering Buddhist ceremony is inherited from grandfather Ruen and Pron, the monk. About Thai song singing skill, Master Chana Chamnirachakit inherits script from his mother, Lookintr Chamnirachakit. Master Chana Chamnirachakit holds to ancient ceremony style by using singing and performing music pattern of arts of playing music theory. Furthermore, this study found that there are 3 kinds of music which used in Master Chana Chamnirachakit's Preordering Buddhist ceremony; 7 Nah Pat songs, 11 Song Chun songs and 2 other songs. These are very important to study and conserve this knowledge for the new generation to study.

Keywords: Music/ Preordering Buddhist ceremony

* นิสิตระดับมหาบัณฑิต หลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาดุริยางค์ไทย ภาควิชาดุริยางคศิลป์ คณะศิลปกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, j.sopapark@gmail.com

** รองศาสตราจารย์ ดร., สาขาวิชาดุริยางค์ไทย ภาควิชาดุริยางคศิลป์ คณะศิลปกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, pkumkom@yahoo.com

บทนำ

พิธีทำขวัญนาคเป็นพิธีกรรมอันเกิดจากความเชื่อถือเป็นประเพณีที่คนไทยนิยม โดยรับคติความเชื่อมาจากศาสนาพราหมณ์ที่เข้ามาเผยแพร่นในประเทศไทย ซึ่งในพิธีทำขวัญนาคประกอบด้วยเครื่องที่ใช้ในการประกอบพิธีต่าง ๆ เช่น ดนบายศรี แวนเวียนเทียน เป็นต้น ที่มีความสำคัญและมีความหมายในคติความเชื่อ ในการประกอบพิธีหมอบทำขวัญจะเป็นผู้ประกอบพิธีกรรม โดยขั้นตอนในการทำขวัญนาคเริ่มจากบูชาพระรัตนตรัย ต่อด้วยบทพรมนวมเทวดาที่เป็นภาษามคร แล้วจึงต่อยด้วยบทแปล จากนั้นเป็นบทการเคารพคุณบิดามารดาการปฏิสนธิ นามนาค สมมุติบายศรี เบิกบายศรี การสอนนาค การอธิบายเครื่องอัฐบริวาร การเจริญขวัญ และการเวียนเทียนตามลำดับ ในระหว่างที่ประกอบพิธีจะมีการขับร้อง การแห่ และดนตรีบรรเลงประกอบในแต่ละขั้นตอนที่เกี่ยวข้องกับพิธีกรรมอันศักดิ์สิทธิ์ ในการขับร้องเพลงหรือการแห่ตามลำดับขั้นตอน เนื้อหาของการแห่เกี่ยวข้องกับการสอนให้นาคได้เห็นความสำคัญของบิดามารดา เพื่อให้นาคได้ระลึกถึงพระคุณ หมอบขวัญจะพรรณนาเรื่องราวตามลำดับขั้นตอน ตั้งแต่ปฏิสนธิจนถึงได้อายุครบ 20 ปีบริบูรณ์ การร้องแห่ในพิธีทำขวัญนาคแต่ละท้องถิ่นมีลักษณะแตกต่างกันไป ขึ้นอยู่กับภาษาและวัฒนธรรมที่แตกต่างกันออกไป แต่จะมีส่วนคล้ายกันในส่วนของท่วงทำนอง จากนั้นหมอบขวัญจึงเบิกบายศรีแล้วทำพิธีเวียนเทียน โดยใช้การขับร้องประกอบการบรรเลงดนตรีรับสลับกัน

อาชีพหมอบทำขวัญนาคที่สืบทอดกันต่อ ๆ มาและยังคงเหลืออยู่ไม่มากนัก การสืบทอดภูมิปัญญาที่นอกจากจะเป็นการสืบสานวัฒนธรรมประเพณีของชุมชนแล้ว หมอบทำขวัญนาคยังสามารถนำความรู้และประสบการณ์ไปใช้เพื่อประกอบอาชีพเสริมหารายได้ให้กับครอบครัวได้อีกทางหนึ่งด้วย แต่เนื่องจากปัจจุบันการประกอบพิธีทำขวัญนาคแบบโบราณที่ปฏิบัติกันมานั้นมีผู้สืบทอดน้อยและหาได้ยาก ซึ่งถ้าหากมีการสืบสานประเพณีแบบดั้งเดิมไว้จะทำให้วัฒนธรรมประเพณี การบวชนาคและหมอบทำขวัญนาคยังคงดำรงอยู่ได้ในสังคมไทย และยังเป็นการอนุรักษ์วัฒนธรรมไทยที่มีคุณค่าแขนงนี้ให้อยู่คู่กับสังคมไทยต่อไป

บททำขวัญนาคยังมีการสอดแทรกหลักธรรมอยู่ในพิธีกรรม ซึ่งสามารถที่จะโน้มน้าวจิตใจให้ผู้ร่วมพิธีตระหนักถึงความสำคัญในการบวช เข้าใจเนื้อหาหลักธรรมและความรู้ต่าง ๆ รวมไปถึงดนตรีที่ใช้ในการบรรเลงขับร้องและประกอบขั้นตอนต่าง ๆ ระหว่างประกอบพิธีการทำขวัญนาค ซึ่งพบว่าครูชนะ ชำนิราชกิจ เป็นบุคคลสำคัญท่านหนึ่งที่ยึดการประกอบพิธีทำขวัญนาคแบบโบราณเป็นแนวทางและนำมาปรับใช้ให้เป็นเอกลักษณ์เฉพาะในการประกอบพิธีทำขวัญนาคของตนเองเป็นเรื่องที่น่าสนใจศึกษาเพื่อประโยชน์ในการสืบทอดและอนุรักษ์

ครูชนะ ชำนิราชกิจ ปัจจุบันอายุ 78 ปี ข้าราชการบำนาญในตำแหน่งผู้เชี่ยวชาญการดนตรีไทย กองนันทนาการ สำนักสวัสดิการสังคม กรุงเทพมหานคร ท่านเป็นผู้หนึ่งที่ยึดถือการประกอบพิธีทำขวัญนาคตามแบบฉบับโบราณซึ่งได้ยึดหลักการทำขวัญนาคจากคุณตาเร็น ซึ่งเป็นผู้ประกอบพิธีทำขวัญที่เป็นคนท้องถิ่นในจังหวัดเพชรบุรี และยังได้รับการถ่ายทอดตำราประกอบพิธีทำขวัญนาคอีกตำราหนึ่งจากพระพร ภิรมย์ (บุญญวงษ์โสภิกขุ) ศิลปินที่มีชื่อเสียงและมีความเชี่ยวชาญด้านการร้อง การบรรเลงดนตรีไทย ประกอบพิธีทำขวัญนาค พากย์หนังและเป็นผู้ที่ได้รับรางวัลจำนวนมากเช่น รางวัลแผ่นเสียงทองคำพระราชทาน ในปีพ.ศ. 2509 รางวัลการเชิดชูบุชนิยบุคคลเกียรติยศ ทางด้านผู้ใช้ภาษาไทยดีเด่นแห่งชาติ ประจำปีพุทธศักราช 2553 เป็นต้น โดยตำราพิธีทำขวัญนาคของครูชนะ ชำนิราชกิจที่ได้รับการถ่ายทอดจากพระพร ภิรมย์ (บุญญวงษ์โสภิกขุ) นั้น มีลีลาสำนวนในการทำขวัญนาคที่มีลักษณะเฉพาะจากคำกล่าวของครูชนะ ชำนิราชกิจที่กล่าวไว้ว่า ครูเป็นหมอบขวัญที่ได้รับมาจากหลวงพี่พร ภิรมณ์ท่านส่วนหนึ่ง ทำแบบโบราณไม่มีร้องลูกทุ่ง เพราะครูได้รับตำราเอาไว้ แล้วก็นำมาปรับให้เป็นแบบฉบับของครูเองแต่ก็ยังคงไว้ในส่วนของใจความสำคัญที่ได้รับถ่ายทอดมา เพลงที่ครูจะใส่ลงไปในการร้องครูจะต้องดูความสามารถของผู้บรรเลงว่าจะรับเพลงร้องได้หรือเปล่า ไม่ใช่สักแต่ว่าข้านี้แน่ จะต้องร้องให้พวกปีพาทย์จนเพลง ครูไม่ทำเป็นอันขาด¹

พิธีทำขวัญนาคเป็นพิธีที่มีคุณค่ามากในด้านประเพณีและวัฒนธรรม ปัจจุบันมีความนิยมลดน้อยลงด้วยสภาพการเปลี่ยนแปลงทางด้านเศรษฐกิจสังคมจึงมองว่าเป็นการฟุ่มเฟือยไม่จำเป็นนิยมจัดงานให้เสร็จเพียงวันเดียวอย่างเรียบง่าย เป็นสาเหตุให้การสืบทอดการเป็นหมอบขวัญลดลงและการถ่ายทอดเป็นไปในหมู่เครือญาติมากกว่าบุคคลอื่นเป็นการถ่ายทอดแบบมุขปาฐะ โดยขาดการจดบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษรอย่างเป็นระบบ จึงทำให้เกิดการสูญหายของบททำขวัญนาค ทำนองร้อง ทำนองแห่ และเพลงที่ใช้ประกอบพิธีทำขวัญนาค ส่วนหนึ่งเป็นเรื่อง

1. ชนะ ชำนิราชกิจ, “พิธีทำขวัญนาคของ ครูชนะ ชำนิราชกิจ” สัมภาษณ์โดย ปราโมทย์ เทียงตรง, 15 มกราคม 2560.

ของความนิยมที่จะแสวงหาความบันเทิงที่มีมากมายในปัจจุบันเพื่อเข้ามาทดแทนสิ่งบันเทิงต่าง ๆ ในอดีตที่ดูแคลนวัฒนธรรมเก่าอันเป็นสิ่ง
ล้ำค่า นับว่าเป็นการสูญเสียศิลปวัฒนธรรมด้านหนึ่งของชาติที่สำคัญ

สภาพสังคมปัจจุบันมีความเจริญทางเทคโนโลยีสูง โลกแคบลง การมีปฏิสัมพันธ์แลกเปลี่ยน
วัฒนธรรมระหว่างชาติเป็นไปได้อย่างรวดเร็วสังคมบ้านแปงสภาพเป็นสังคมเมืองอย่างฉับพลัน ประชาชน
สามารถหาความบันเทิงได้หลากหลายรูปแบบ ความนิยมในอรรถรสเก่า ๆ ของบททำขวัญนาคเริ่มเสื่อม
ถอยขาดผู้สนับสนุนกลายเป็นของล้าสมัยไร้ค่าไม่มีสิ่งซึ่งแสดงถึงความเจริญการรับเอาวัฒนธรรมจาก
ต่างประเทศโดยการขาดการไตร่ตรองหรือขาดการผสมกลมกลืนให้เข้ากับวัฒนธรรมเก่าแก่อันเป็นสิ่ง
ล้ำค่า นับเป็นภัยอันตรายที่ใหญ่หลวงของชาติ²

จากที่ได้กล่าวมาเบื้องต้นแสดงให้เห็นถึงความสำคัญของการสัมพันธ์กันระหว่างประเพณี วัฒนธรรมและศาสนา เมื่อได้นำมารวม
กันแล้วก่อให้เกิดพิธีกรรมการทำขวัญนาคขึ้น อันเป็นศาสตร์และศิลป์ที่สำคัญที่ได้สืบทอดกันมาแต่โบราณถึงอย่างไรก็ตามในสภาพสังคมและ
เศรษฐกิจที่มีความเปลี่ยนแปลงไป การประกอบพิธีทำขวัญนาคถูกรับรุดตัดขั้นตอนนี้ให้สั้นลงให้แล้วเสร็จภายในวันเดียวบ้างก็มีส่งผลกระทบต่อ
ต่อดนตรีที่พาทยที่เคยมีบทบาทหน้าที่ควบคู่กับพิธีกรรมได้รับผลกระทบนักดนตรีต้องมีการเปลี่ยนแปลงในด้านการบรรเลงเพลงวงดนตรี ฯลฯ
เพื่อให้อยู่รอดได้ในสังคมไทยปัจจุบัน ส่งผลให้เพลงพิธีกรรมทั้งหลายที่เคยใช้ห่างหายไปจนหาฟังได้ยาก และหายไปทีละเล็กละน้อย ดังนั้นผู้วิจัยจึงมี
ความสนใจที่จะศึกษาเรื่องของดนตรีที่ใช้ประกอบพิธีทำขวัญนาคของครูชนะ ชำนิราชกิจ เพื่อรวบรวมข้อมูลการประกอบพิธีทำขวัญนาค
วงดนตรี เพลง การร้อง ที่ใช้ในการประกอบพิธีทำขวัญนาคของครูชนะ ชำนิราชกิจ ผู้ที่รักษาการประกอบพิธีการทำขวัญนาคตามแบบฉบับที่
ได้ร่ำเรียนมาโดยไม่ได้มีการปรับเปลี่ยนไปตามความนิยมของสังคมอันเป็นประโยชน์ในการสืบทอดและอนุรักษ์สืบไป

วัตถุประสงค์และขอบเขตของงานวิจัย

1. เพื่อศึกษาความเป็นมาและการประกอบพิธีทำขวัญนาคของครูชนะ ชำนิราชกิจ
2. เพื่อศึกษาบททำขวัญนาคและดนตรีประกอบพิธีทำขวัญนาคของครูชนะ ชำนิราชกิจ

วิธีดำเนินการวิจัย

การค้นคว้าและวิจัยวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ ใช้รูปแบบวิจัยเชิงคุณภาพโดยศึกษาข้อมูลจากแหล่งข้อมูลต่าง ๆ ดังนี้

1. เก็บรวบรวมข้อมูลที่ใช้ประกอบการวิจัย ได้แก่ เอกสารที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับการวิจัยโดยผู้วิจัยได้ทำการศึกษาและรวบรวมจาก
แหล่งต่าง ๆ ดังนี้

- สำนักงานวิทยทรัพยากร จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย [หอสมุดกลาง]
- หอสมุดกลางมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย
- หอสมุดแห่งชาติ
- สำนักหอสมุดมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
- สำนักวิทยบริการและเทคโนโลยีสารสนเทศ มหาวิทยาลัยราชภัฏเพชรบุรี
- ห้องสมุดมหาวิทยาลัยมหิดล โดยแยกเป็นประเภทดังนี้

1.1 ข้อมูลปฐมภูมิ

- การสังเกตการณ์ คือ การเข้าไปร่วมสังเกตการณ์การประกอบพิธี ทำขวัญนาคครูชนะ ชำนิราชกิจประกอบพิธีทำขวัญนาค
- การสัมภาษณ์ (Interview) โดยทำการสัมภาษณ์บุคคลที่เกี่ยวข้อง

1.2 ข้อมูลทุติยภูมิ ได้แก่ งานวิจัย งานวิทยานิพนธ์ที่เกี่ยวข้อง หนังสือ

วารสารและเอกสารที่เกี่ยวข้องกับการวิจัย

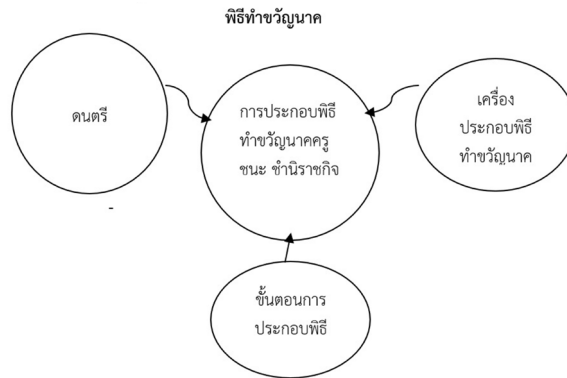
2. การวิเคราะห์ข้อมูล

- วิเคราะห์การประกอบพิธีทำขวัญนาคของครูชนะ ชำนิราชกิจ

2. นรวิร์ รักเกล้า, วิเคราะห์ภาพสะท้อนสังคมในบททำขวัญนาค อำเภอท่าศาลา จังหวัดนครศรีธรรมราช, สารนิพนธ์ ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยนเรศวร
(2553), 2.

- วิเคราะห์บทเพลงและดนตรีที่ใช้ประกอบพิธีทำขวัญนาคของครูชนะ ชำนิราชกิจ

กรอบแนวความคิด

ที่มา : ปราโมทย์ เที่ยงตรง

ผลการวิจัย

จากการศึกษาเรื่องดนตรีประกอบพิธีทำขวัญนาคของครูชนะ ชำนิราชกิจ ผู้วิจัยได้กำหนดวัตถุประสงค์ไว้เพื่อศึกษาความเป็นมาการประกอบพิธีทำขวัญนาค บททำขวัญนาคและดนตรีประกอบพิธีทำขวัญนาคของครูชนะ ชำนิราชกิจ ผู้วิจัยได้เก็บรวบรวมข้อมูลต่าง ๆ โดยการศึกษานิตยสารงานวิจัยต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง การสัมภาษณ์บุคคลที่เกี่ยวข้อง และการสังเกตการประกอบพิธีทำขวัญนาคของครูชนะ ชำนิราชกิจ ซึ่งสามารถสรุปผลการวิจัยได้ดังนี้

การประกอบพิธีทำขวัญนาคของครูชนะ ชำนิราชกิจ ผู้วิจัยได้แยกข้อมูลออกเป็นประเด็นดังนี้

พิธีทำขวัญนาค

พิธีทำขวัญนาคเป็นพิธีที่ยังได้รับความนิยมอยู่ในปัจจุบัน กล่าวคือเมื่อมีการจัดงานอุปสมบทก็จะมีการจัดให้มีพิธีทำขวัญนาคขึ้นก่อน เพื่อให้ทารกได้ระลึกถึงพระคุณของบิดามารดา ตระหนักถึงความกตัญญู อีกทั้งการเตรียมความพร้อมในการที่จะต้องปฏิบัติตนเมื่อเป็นพระภิกษุสงฆ์ โดยผ่านการประกอบพิธีที่มีความศักดิ์สิทธิ์ พิธีทำขวัญนาคเป็นพิธีที่ได้รับความเชื่อจากศาสนาพราหมณ์ซึ่งนำมาเชื่อมโยงกับพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนา

ภาพที่ 1 ครูชนะ ชำนิราชกิจ ประกอบพิธีทำขวัญนาค

ที่มา: ปราโมทย์ เที่ยงตรง

อุปกรณ์ที่ใช้ประกอบพิธีทำขวัญนาค

การทำขวัญนาคเป็นพิธีกรรมอย่างหนึ่งที่มีหมอขวัญเป็นผู้ประกอบพิธี มีเครื่องประกอบพิธีที่สำคัญหลายอย่าง อุปกรณ์ที่ใช้ประกอบพิธีทำขวัญนาคของครูชนะ ชำนิราชกิจ ประกอบไปด้วยข้าวของเครื่องใช้ต่าง ๆ ที่สำคัญในการประกอบพิธีซึ่งทางเจ้าภาพจะเป็นผู้ที่เตรียมไว้ตามคำบอกของผู้ประกอบพิธีประกอบด้วยสิ่งของดังนี้

1. บายศรี 3 ชั้น 5 ชั้น 7 ชั้น
2. ไม้ขานบายศรี
3. ไช่ยอดบายศรี 1 ฟอง
4. มะพร้าวอ่อน 1 ลูก
5. กล้วยน้ำว่า 1 หวี
6. เทียนขี้ผึ้งหนัก 1 บาท 11 เล่ม
7. แว่นเวียนเทียน
8. สายสิญจน์
9. ใบตอง 3 ทาง
10. ผ้าห่มบายศรี
11. ใบพลู 7 ใบ
12. แป้งเจิม
13. ชันน้ำมันต์
14. เครื่องสังเวทียะยานวช
15. ชันใส่ข้าวสาร
16. เครื่องกำนลครู

ภาพที่ 2 ต้นบายศรีและเครื่องประกอบพิธีทำขวัญนาค
ที่มา : ปราโมทย์ เทียงตรง

คุณสมบัติผู้ประกอบพิธีทำขวัญนาค

ผู้ประกอบพิธีทำขวัญนาคหรือที่เรียกกันทั่วไปว่า หมอทำขวัญนาคมีหน้าที่เป็นผู้ประกอบพิธีทำขวัญนาค เป็นผู้ที่มีบทบาทสำคัญในการอบรมสั่งสอนนาคในเรื่องของความกตัญญูต่อบิดามารดาผู้ให้กำเนิด เลี้ยงดู อบรมสั่งสอนจนกระทั่งเติบโตรวมไปถึงการปฏิบัติตนในขณะที่เป็นพระภิกษุสงฆ์ และในเรื่องของอานิสงส์ของการที่นาคได้อุปสมบทในครั้งนี้ ผู้ประกอบพิธีจึงต้องเป็นผู้ที่มีคุณสมบัติที่น่าเลื่อมใสศรัทธาทรงกาย วาจา ใจ เป็นผู้ที่ผ่านการบวชเรียนและมีความเข้าใจในหลักธรรมคำสอนในพระพุทธศาสนาเป็นอย่างดี ซึ่งจะเป็นแบบอย่างในการประพฤติปฏิบัติที่ดีให้นาคได้ปฏิบัติตาม นอกจากคุณสมบัติดังกล่าวแล้วผู้ประกอบพิธีทำขวัญนาคยังจะต้องมีความสามารถในการใช้ภาษาออกเสียงอักขระที่ชัดเจน มีน้ำเสียงที่ไพเราะ มีความสามารถด้านการร้อง การแปล และยังต้องมีไหวพริบปฏิภาณ ซึ่งเป็นคุณสมบัติอีกประการหนึ่งที่มีความสำคัญในการประกอบพิธีทำขวัญนาค

ลำดับขั้นตอนการประกอบพิธีทำขวัญนาค

พิธีทำขวัญนาคมีลำดับขั้นตอนประกอบด้วยการกล่าวบททำขวัญที่แต่งขึ้นเป็นร้อยและกลอนแปด โดยแบ่งออกเป็นช่วง ๆ ดังนี้

1. บทบูชาพระรัตนตรัย ประกอบด้วยการกล่าวบทชุมนุมเทวดาหรือบทสัคเคเป็นภาษามครแล้วจึงต่อด้วยบทสัคเคแปลเป็นภาษาไทย บทเคารพคุณ เป็นการบูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์และอัญเชิญมายังพิธีทำขวัญนาคเพื่อให้เกิดความเป็นสิริมงคล
2. บทปฏิสนธิ ประกอบด้วยการพรรณมาถึงความฝันของแม่ การพรรณนาการแพ้ท้องถึงตอนที่แม่ตั้งท้อง การเจ็บท้องคลอด การเห่กล่อม
3. บทนามนาค เป็นบทที่กล่าวถึงที่มา ความเชื่อ ของคำว่า นาค ซึ่งใช้เรียกแทนตัวผู้ที่บวช

4. บทสอนนาค เป็นบทที่กล่าวถึงหลักธรรมคำสอนในพระพุทธศาสนาและแนวทางการปฏิบัติตนเมื่อได้อุปสมบทเป็นพระภิกษุสงฆ์
5. การประกอบพิธีเวียนเทียน ขึ้นตอนนี้จะเป็นการเวียนเทียนสมโภชขวัญเพื่อให้เกิดความเป็นสิริมงคล เป็นการขอให้เทพยดาและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั้งหลายช่วยอำนวยพรให้แก่ นาค

ขึ้นตอนต่าง ๆ ของการประกอบพิธีทำขวัญนาคสามารถจะเปลี่ยนแปลงหรือตัดทอนในรายละเอียดปลีกย่อยของการประกอบพิธีขึ้นอยู่กับเจ้าภาพ สถานการณ์ สภาพแวดล้อมและเวลาที่ประกอบพิธี เพื่อให้เกิดความเหมาะสม บริหารเวลาให้เกิดความเหมาะสมแต่รักษาขั้นตอนของพิธีกรรมไว้อย่างครบถ้วนสมบูรณ์ ซึ่งครูชนะ ชำนิราชกิจ จะใช้เวลาในการประกอบพิธีทำขวัญนาคประมาณ 2 ชั่วโมง การประกอบพิธีใช้การพรรณนาผ่านการขับร้อง การแห่ ประกอบเข้ากับการบรรเลงปี่พาทย์รับส่งระหว่างการประกอบพิธี

วรรณกรรมในบททำขวัญนาค

วรรณกรรมในบททำขวัญนาคของการประกอบพิธีทำขวัญนาคของครูชนะ ชำนิราชกิจ พบว่าฉันทลักษณ์ที่ใช้ในการประพันธ์บททำขวัญนาคแบ่งออกเป็น 2 ประเภท ได้แก่

บททำขวัญนาคประเภทบทประพันธ์ร้อยยาว

ตามพจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.2554 ได้ให้ความหมายของร้อยยาวว่า ชื่อร้อยชนิดหนึ่ง มีลักษณะคล้ายร้อยโบราณ ใช้แต่งบทเทศน์ บทสวด บทกล่อมลูก เป็นต้น ไม่จำกัดวรรคและคำ แต่วรรคไม่ควรน้อยกว่า 5 คำ นิยมส่งสัมผัสส่งท้ายวรรคหน้า และรับสัมผัสในวรรคถัดไปที่คำใดก็ได้ สัมผัสเชื่อมกันไปเช่นนั้นจนจบ ร้อยยาวเป็นร้อยที่ไม่มีกำหนดจำนวนคำในวรรคหนึ่ง ๆ ซึ่งในแต่ละวรรคอาจจะมีคำน้อยหรือมากไม่เท่ากันทุกวรรค การสัมผัสของคำจะอยู่ที่คำสุดท้ายของวรรคหน้าสัมผัสกับคำใดคำหนึ่งในวรรคถัดไป เมื่อจบมักจะนิยมลงท้ายด้วยคำว่า แล้วแล นั้นแล นั้นเถิด โน้นเถิด ฉะนั้น ฉะนั้น เป็นต้น

การใช้คำประพันธ์ร้อยยานิยมใช้ประพันธ์ในบทที่เกี่ยวกับพิธีกรรมหรือเป็นการแปลความหมายของภาษาบาลีที่มีในตำรา โดยจะใช้คำที่วิจิตรงดงามและให้ความเข้มขลัง การกล่าวบทนี้ผู้ประกอบพิธีจะกล่าวโดยใช้ทำนองที่เรียกว่า ธรรมวัตรซึ่งมีลักษณะเดียวกับทำนองที่พระใช้เทศน์

บททำขวัญนาคประเภทบทประพันธ์กลอนสุภาพหรือกลอนแปด

ตามพจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.2554 ได้ให้ความหมายของกลอนว่า คำประพันธ์ซึ่งแต่เดิมเรียกคำเรียงที่มีสัมผัสทั่วไปจะเป็นโคลง ฉันท์ กาพย์ หรือร้อย ก็ตาม เช่น ในคำว่า ชุมนุมตำรากลอน ครั้นเรียกเฉพาะคำประพันธ์เฉพาะอย่างเป็นโคลง ฉันท์ กาพย์ ร้อยแล้ว คำประพันธ์นอกจากนี้อีกอย่างหนึ่งจึงเรียกว่า กลอน เป็นลำนำสำหรับขับร้องบ้าง คือ บทละคร สักวา เสภา บทดอกสร้อย เป็นเพลงสำหรับอ่านบ้าง คือ กลอนเพลงยาว หรือ กลอนตลาด ลูกคำของ “กลอน 2” คือ กลอนตัน กลอนตลาด กลอนบทละคร กลอนลิลิต กลอนสด กลอนสวด กลอนสุภาพ กลอนเพลงยาว

การประพันธ์บททำขวัญนาคด้วยกลอนสุภาพหรือกลอนแปดนั้นมีจุดประสงค์เพื่อใช้ในการขับร้องส่งประกอบเพลงประเภทสองชั้นมีความยาวไม่มากนัก มักใช้ในบทที่เกี่ยวข้องกับการบูชาและเวียนเทียนเฉลิมขวัญ แต่กรณีที่มีการประพันธ์ที่มีความยาวจะนิยมใช้การขับเสภาเพื่อสื่ออารมณ์ที่มีความโศกเศร้าหรือเข้มขลังของบางตอนในบท เช่น การขับเสภาในตอนที่มีมารดาเมื่อการเจ็บท้องใกล้คลอด เป็นต้น หรืออาจจะใช้การแห่เพื่อบรรยาย พรรณนาเหตุการณ์ ความรู้สึกต่าง ๆ ที่มีจังหวะที่กระชับ สนุกสนาน

ดนตรีประกอบพิธีทำขวัญนาคของครูชนะ ชำนิราชกิจ

ดนตรีที่ใช้ประกอบการทำขวัญนาคของครูชนะ ชำนิราชกิจ ส่วนมากเป็นวงปี่พาทย์ไม้แข็งเครื่องคู่ตามที่เจ้าภาพได้จัดหามา และเหตุที่ในช่วงปี่พาทย์บรรเลงประกอบนั้นเนื่องมาจากการประกอบพิธีทำขวัญนาคของครูชนะ ชำนิราชกิจ เป็นไปตามโบราณที่มีการขับร้องเพลงไทยและบรรเลงเพลงหน้าพาทย์ประกอบในขั้นตอนพิธีการทำขวัญนาค ซึ่งวงปี่พาทย์นั้นใช้ประกอบพิธีกรรมทางศาสนามาตั้งแต่สมัยโบราณมีบทบาทสัมพันธ์กับวิถีชีวิตของคนในสังคมไทยตลอดมา

ภาพที่ 3 วงดนตรีที่บรรเลงประกอบพิธีทำขวัญนาค
ที่มา : ปราโมทย์ เทียงตรง

พิธีการทำขวัญนาคเป็นพิธีปฏิบัติสืบต่อกันมานาน โดยการพรรณนาผ่านการขับร้องการแห่ประกอบบรรเลงดนตรีของวงปี่พาทย์ ซึ่งเพลงที่ครูชนะ ชำนิราชกิจ ใช้บรรเลงประกอบพิธีและบรรเลงประกอบการขับร้องสามารถแบ่งออกได้ 3 ประเภท ได้แก่

1. ประเภทเพลงหน้าพาทย์ ผู้วิจัยพบว่า ครูชนะ ชำนิราชกิจ นั้นมีการใช้เพลงหน้าพาทย์จำนวน 7 เพลง พบเพลงหน้าพาทย์ที่ใช้ประกอบขั้นตอนการทำขวัญนาคในขั้นตอนต่าง ๆ ดังนี้

- 1.1 เพลงสาธุการ ใช้บรรเลงหลังจากการกล่าวคำบูชาพระรัตนตรัย
- 1.2 เพลงตระสันนิบาต ใช้บรรเลงหลังจากการกล่าวบทชุมนุมเทวดา เพื่ออัญเชิญสิ่งศักดิ์สิทธิ์มาประชุมพร้อมกันในพิธี
- 1.3 เพลงโอด ใช้บรรเลงในขั้นตอนของบทที่กล่าวถึงการปฏิสนธิในช่วงที่มารดาเจ็บท้องจะคลอดลูก พรรณนาให้เห็นถึงความทุกข์ทรมาน

- 1.4 เพลงมหาฤกษ์ ใช้บรรเลงประกอบขั้นตอนการจุดเทียนชัยที่ยอดต้นบายศรี มีความหมายเป็นมงคลฤกษ์งามยามดี
- 1.5 เพลงร่ำสามลา ใช้บรรเลงประกอบขั้นตอนการดับแว่นเวียนเทียนทั้ง 3 แว่น
- 1.6 เพลงกราวน ใช้ประกอบการตักขวัญ ป้อนไข่ขวัญ และเป็นการประกอบการนำเครื่องสังเวทกระยาบวชออกไปให้สูรที่ไม่สามารถเข้ามาในพิธีได้

1.7 เพลงเชิด ใช้บรรเลงประกอบขั้นตอนการอุ้มทอง เป็นขั้นตอนที่นาคมอบใบตองที่ลงอักขระแล้วม้วนห่อด้วยผ้าสวยงามให้กับมารดาอุ้มออกจากพิธี ปี่พาทย์จะบรรเลงเพลงเชิดประกอบการเดิน

2. ประเภทเพลงสองชั้น ผู้วิจัยพบว่า ครูชนะ ชำนิราชกิจ นั้นมีการใช้เพลงสองชั้นจำนวน 11 เพลง ซึ่งปรากฏพบว่า เพลงหน้าพาทย์ใช้ประกอบขั้นตอนการทำขวัญนาคในขั้นตอนต่าง ๆ ดังนี้

- 2.1 เพลงครอบจักรวาล ใช้บรรเลงประกอบการขับร้องในบทที่กล่าวบูชาคุณพระรัตนตรัย
- 2.2 เพลงทวารประสิทธิ์ ใช้บรรเลงประกอบการขับร้องในบทที่กล่าวบูชาและอัญเชิญสิ่งศักดิ์สิทธิ์
- 2.3 เพลงพรหมณ์ตีดน้ำเต้า ใช้บรรเลงประกอบการขับร้องในบทที่กล่าวถึงขั้นตอนการปฏิสนธิในช่วงที่มารดาหลับฝัน
- 2.4 เพลงบังใบ ใช้บรรเลงประกอบการขับร้องในบทที่บิดามีความสงสารมารดาที่เจ็บท้องจะคลอดลูก
- 2.5 เพลงแขกลพบุรี ใช้บรรเลงประกอบการขับร้องในบทที่บิดามีความสงสารมารดาที่เจ็บท้องจะคลอดลูก
- 2.6 เพลงไอ้ร้าย ใช้บรรเลงประกอบการขับร้องในบทที่บิดามีความสงสารมารดาที่เจ็บท้องจะคลอดลูก
- 2.7 เพลงพัดชา ใช้บรรเลงประกอบการขับร้องในเนื้อหาของกรจับกล่อมให้นาคนอน
- 2.8 เพลงนางนาค ใช้บรรเลงเป็นเพลงแรกประกอบการขับร้องในขั้นตอนของการเวียนเทียน
- 2.9 เพลงขึ้นปลับปลา ใช้บรรเลงเป็นเพลงที่ 2 ประกอบการขับร้องในขั้นตอนของการเวียนเทียน

2.10 เพลงดวงพระธาตุ ใช้บรรเลงเป็นเพลงที่ 3 ประกอบการขับร้องในขั้นตอนของการเวียนเทียน

2.11 เพลงแขกบรเทศ ใช้บรรเลงเป็นเพลงสุดท้ายประกอบการขับร้องในขั้นตอนของการเวียนเทียน

3. ประเภทอื่น ๆ

3.1 เพลงค่าน้ำนม ใช้บรรเลงประกอบการขับร้องให้นาคระลึกถึงพระคุณของมารดา

3.2 เพลงहेลิมพลี ใช้บรรเลงประกอบการขับร้องให้นาคระลึกถึงพระคุณของมารดาและบิดา

เพลงดังกล่าวเป็นเพลงที่ครูชนะ ชำนิราชกิจ ใช้ในการประกอบพิธีและขับร้องอยู่เป็นประจำ ตามประวัติที่ผู้วิจัยได้ทำการศึกษาเป็นเพลงไทยที่มีมาตั้งแต่สมัยอยุธยา เป็นเพลงที่ถูกบรรจุอยู่ในบทมโหรี เพลงตับ เพลงโขน ละคร เพลงช้า บรรเลงสืบทอดต่อกันมาจนถึงปัจจุบัน การร้องและการใช้เพลงประกอบพิธีทำขวัญนาคของครูชนะ ชำนิราชกิจ ยังมีข้อแม้ดีกว่า อาจมีการเปลี่ยนแปลงได้ในบางเพลงตามความเหมาะสม ทั้งนี้ผู้ประกอบพิธีจะดูความพร้อม ความสามารถของผู้บรรเลงในวงปี่พาทย์ เนื่องจากบางครั้งวงปี่พาทย์ที่บรรเลงนั้นเป็นวงที่ทางเจ้าภาพจัดหา ไม่ใช่เป็นวงประจำของครูชนะ ชำนิราชกิจ จึงต้องมีการปรับในเรื่องของเพลงที่ใช้ให้เหมาะสม

ผลสรุปการดำเนินการวิเคราะห์ / อภิปรายผล

การประกอบพิธีทำขวัญนาคของครูชนะ ชำนิราชกิจ ได้รับการถ่ายทอดจากคุณรินและพระพร ภิรมย์ โดยใช้บททำขวัญนาคและใช้กระบวนการขับร้องและบรรเลงดนตรีไทยตามหลักดุริยางคศิลป์ จึงทำให้เป็นพิธีที่นิยมในสังคมอันกว้าง ซึ่งการประกอบพิธีการทำขวัญนาคของครูชนะ ชำนิราชกิจ เป็นศาสตร์แขนงหนึ่งที่โดดเด่นด้านสุนทรียะ การประกอบพิธีจะใช้พรรณานาคได้ทราบซึ่งในพระคุณของบิดามารดาถึงความรักที่ได้เลี้ยงดูอบรมสั่งสอน ตั้งแต่เด็กจนเติบโตเป็นผู้ใหญ่ด้วยความยากลำบาก อีกทั้งยังพรรณานาคในเรื่องของความสำคัญของการบวชเป็นพระภิกษุในพระพุทธศาสนา แนวทางการประพฤติปฏิบัติในขณะที่เป็นพระภิกษุ พิธีทำขวัญนาคจึงเป็นพิธีที่ใช้สอนนาคในเรื่องดังกล่าวโดยผ่านสุนทรียศาสตร์ด้าน การร้อง การแห่ โดยมีวงปี่พาทย์บรรเลงประกอบพิธี พบว่าเพลงที่ใช้เป็นเพลงประเภทเพลงหน้าพาทย์จำนวน 7 เพลง ได้แก่

1. เพลงสาธุการ
2. เพลงตระสันนิบาต
3. เพลงโอด
4. เพลงมหาฤกษ์
5. เพลงร่ำสามลา
6. เพลงกราวใน
7. เพลงเชิด

เพลงประเภทเพลงสองชั้นจำนวน 11 เพลง ได้แก่

1. เพลงครอบจักรวาล
2. เพลงเทวาประสิทธิ์
3. เพลงพราหมณ์ตีต๋นน้ำเต้า
4. เพลงบังใบ
5. เพลงแขกลพบุรี
6. เพลงไอ้ร้าย
7. เพลงพัชชา
8. เพลงนางนาค
9. เพลงขันพลับพลา
10. เพลงดวงพระธาตุ
11. เพลงแขกบรเทศ

ดนตรีประกอบพิธีทำขวัญนาของ ครูชนะ ชำนิราชกิจ

ปราโมทย์ เทียงตรง
ภัทระ คมขำ

Music for Preordaining Buddhist Cermony by Master Chana Chamnirachakit

และเพลงประเภทอื่น ๆ จำนวน 2 เพลงได้แก่

1. เพลงค่าน้ำนม
2. เพลงเห่ฉิมพลี

ใช้บรรเลงประกอบการขับร้องและขั้นตอนของพิธีทำขวัญนาตั้งแต่เริ่มพิธีถึงเสร็จสิ้นพิธี

ปัจจุบันการประกอบพิธีทำขวัญนาคลดน้อยลงเนื่องจากเศรษฐกิจ ระยะเวลา เป็นปัจจัยสำคัญของทางเจ้าภาพจึงทำให้ตัดขั้นตอนของการทำขวัญนาคออกซึ่งหมายถึงการตัดกระบวนการทางประเพณีและวัฒนธรรมของชาวพุทธศาสนาออกไปประการหนึ่ง และสิ่งสำคัญการทำขวัญนาคเป็นการบ่งบอกถึงคำสอนทางหลักธรรมสะท้อนภาพแห่งความกตัญญูรู้คุณ ขัดเกลาให้ผู้เข้าร่วมในพิธีได้ตระหนักรู้ถึงคุณค่าของผู้มีพระคุณและยังได้เห็นวัฒนธรรมอันดีงามสืบไป ครูชนะ ชำนิราชกิจ เป็นผู้ประกอบพิธีที่เป็นหลักอีกหนึ่งในสังคมการอุปสมบทและวงการดนตรีไทย เป็นที่ทราบกันว่าถ้ามีประเพณีการอุปสมบทก็จะต้องเรียนเชิญครูชนะ ชำนิราชกิจ เป็นผู้ประกอบพิธีทำขวัญนาคทุกครั้ง

ข้อเสนอแนะ

1. การประกอบพิธีทำขวัญนาคเป็นประเพณีนิยมที่มีมานานตามท้องถิ่น ซึ่งผู้ประกอบพิธีแต่ละคนก็จะมี ความแตกต่างกันออกไปในหลาย ๆ ด้าน จึงควรมีการศึกษาเพื่อไม่ให้สูญหาย
2. ปัจจุบันสภาพสังคมเปลี่ยนแปลงไปอย่างมาก ควรมีการศึกษาถึงปัจจัยต่าง ๆ ที่ทำให้ส่งผลกระทบต่อความนิยมพิธีการทำขวัญนาคในปัจจุบัน
3. ควรมีการศึกษาถึงปัจจัยต่าง ๆ ที่ส่งผลให้ปัจจุบัน เกิดการเปลี่ยนแปลงในเรื่องของเพลงและวงดนตรีที่ใช้ประกอบทำขวัญนาค

บรรณานุกรม

ชนะ ชำนิราชกิจ. “พิธีทำขวัญนาของ ครูชนะ ชำนิราชกิจ.” สัมภาษณ์โดย ปราโมทย์ เทียงตรง. 15 มกราคม 2560.

นรวิร์ รักเถาว์, *วิเคราะห์ภาพสะท้อนสังคมในบททำขวัญนาค อำเภอท่าศาลา จังหวัดนครศรีธรรมราช*. สารนิพนธ์ ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยนเรศวร 2553.